

EMBERHEZ MÉLTÓ MÓDON ÉLNI

Mottó:

„Nyolcszor győztek ezek Syrakúza fölött, amikor még Mindkét félt ugyanúgy védte az isteni kegy.”

(Euripidész: *A Sikélában elesett athéniak*.
Franyó Zoltán fordítása.)

Látszólag minden olyan egyszerű: nyolcszor győztek Syrakúza fölött, amikor az istenek még pártatlanul szemlélték az emberek esztelen harcait. Hősök voltak az athéniak, mert nyolcszor győzték az ellenfél fölött, hősök voltak a syrakúzaiak, mert minden alkalommal erejük volt lázadni az athéniak ellen, hősök voltak az athéniak, mert teljesítették kötelességüket, hősök voltak a syrakúzaiak, mert kötelességüket teljesítették, hősök voltak az athéniak, mert igaz ügyért estek el, hősök a syrakúzaiak, mert igaz ügyért estek el. Méltóan éltek az athéniak és a syrakúzaiak, mert méltó volt haláluk.

Látszólag minden olyan egyszerű: kötelesség, életcél, barátság, igazságosság, jó, rossz. Elég most már egy jól tájékozott idegenvezető, aki a habozóknak és bizonytalankodóknak megmutatja a jót és a rosszat, az igazságot és az igazságtalant. Idegenvezetőnknek van egy elve és egy pálcája: az elvet mondogatja, hajtogatja, hogy szeressük egymást és legyünk jók, igazságosak, teljesítsük kötelességünk, és közben kötelességből, a szeretet és igazságosság nevében megfenyíti azokat, akik rakoncátlanul letérnek a kötelesség, a jóság, az igazságosság útjáról.

Mottó:

„Mit keressek én tenálad,
Kétértelmű asszonyállat?”

(Szász Gerő: *Versek*.
Kolozsvar, 1895)

Látszólag minden olyan egyszerű: kétértelmű, tehát nincs mit keresnünk nála. Ha „pártatlanul” szemléljük az erkölcsöt

és kétértelműnek bizonyul, vajon jobb, ha lemondunk az erkölcsi vizsgálódásról?

A mindennapi életben az erkölcsi probléma nagyon gyakorlati, mert az erkölcsi világ beleolvad az egymást átfogó cselekvések halmazába. Csak a „lelkiismeret”, a „lelkifurdalás” formájában merül fel néha a szeplők tengeréből. A mindennapi életben *tudjuk*, hogy mi a kötelesség, mi a jó és a rossz, az igazságos vagy igazságtalan. A gyakorlati élet, a cselekvés *azonnal* megoldja az erkölcsi dilemmát, az erkölcsi kérdés feltevése és a megoldás nem szakad el egymástól. A kétértelműség háttérben marad, nem azért, mert nincs, inkább azért, mert nem vesszük észre, vagy éppen nincs időnk meditatálni fölötte.

Szász Gerő felkiáltása is csak szónoki fogás: az ellentét révén akarja kiemelni azt, amit mindannyian tudunk; a cselekvésben, a mindennapi életben tudjuk azt, amit Szász Gerő is tud. Nem mondunk le az erkölcsről, mert a gyakorlati életben fel sem vetjük az erkölcs kétértelműségének problémáját. Tudjuk, hogy van ilyen kétértelműség, de – köszönet néked, Szász Gerő – nem a dilemma megfogalmazásában, hanem a cselekvő feloldásban keresünk kiutat.

Mottó:

„Az én reményeim nem azonosak az önével. Lehet, hogy testvérem – a testvériség olyan olcsó –, de egyáltalán nem elvtársam.”

(Jean-Paul Sartre: *Situations*. I.)

Túl az egyszerűn az életre szóló döntések világa kezdődik: a cselekvéssorok áttekintése, az élet felmérése, vagy éppen a határhelyzet az erkölcsi dilemma felé vezet, a szándék és a következmény kétértelműsége a döntések vizsgálatára kényszerít. Ezzel szemben mindennapi erkölcsi tudatunk empirikusan telített: tudjuk, mi a jó, mi az igazságos. Tudjuk, mert a mindennapi erkölcsi tudat egy erkölcsi axiómából indul ki, amely rendezi erkölcsi ítéleteinket. Ilyen erkölcsi axióma az, hogy erkölcsös a harc a munkásosztály ügyéért, amint ilyen axióma az is, amit Tadeusz Kotarbiński (*Meditații despre viața demnă*. Editura Științifică, București, 1970) az „alapos erkölcsi támasz” fogalmában ír le.

Kotarbiński axiómája a testvériséget emeli az erkölcs központi fogalmává: „A gyakorlati realizmus vonásai a leghatározottabban úgy rajzolódnak ki, ha a dolgokat úgy tárgyaljuk, mintha az, aki kifejti ezeket a vonásokat, egy szeretett lény vagy számára kedves lények védelmezője volna, vagyis olyan ember, aki saját lelkiismerete előtt felel azok sorsáért.” Vajon milyen axiómákat tart szem előtt egy ilyen ember a hatékony védelem nevében? Három darab axiómája van: az első a latin *primum non nocere* (először is ne ártsunk); a második: a *kezelést a megelőzéssel helyettesíteni*, a harmadik: *gyorsan közbelépni*, a betegség kezdetén gyógyítani.

Kotarbińskit a jó ember szubjektív indulatai vezetik erkölcstanának megalapozásában, ám a tapasztalati erkölcsöt nem lehet a tapasztalat fogalmaival megalapozni. Hiszen akkor az ilyen kifejezés (erkölcsi parancs): *légy jó!* éppen azt a tartalmat fejezi ki, amit a szubjektív meggyőződés tulajdonít neki. Testvérek vagyunk mindannyian, mert a jót akarjuk, nem akarunk rosszat másoknak, tehát jók vagyunk. Szándékunk igazolja az erkölcsöt. Ha más rosszat tesz, akkor gyökeresen irtjuk ki a bajt: eszközeinket igazolja a cél. És vajon a szervezett közösség, az intézmény volna a leghatékonyabb védelmező? A védelem nevében a cselekvést jónak vagy rossznak minősíteni?

Kotarbiński illúzióira jellemző az osztályharc és az „alapvető (!) erkölcs” közötti antinómia alábbi „megszüntetése”: „Nem az emberi egyének kell hogy a harcoss ellenszenv tárgyat képezzék, hanem a kizsákmányoláson alapuló társadalmi rend... Ez a megoldás elvileg kiküszöböli az osztályharc és az alapvető erkölcs közötti antinómiát, és lehetővé teszi még a legélesebb osztályharc élharcosai és exponensei számára is, hogy ne a személyes gyűlölet vezesse őket, és lehetővé teszi azt is, hogy tiszteletben tartsák azt az elvet, amely megtiltja, hogy bármivel több szenvedést okozz az ellenségnek, aki ellen harcolsz, mint amennyit az ügy és azoknak a védelme igényel, akiket védelmedbe vettél e harcban, valamint azoké, akikkel vállvetve harcolsz.”

A testvériség hirdetésében feloldódó erkölcstan paradoxális következtetésekhez jut, mert elméletileg megalapozatlan és mégis kénytelen egy empirikus rendező elvet felvenni, amely csak részlegesen, vagyis hamisan végzi el az elméletre háruló

feladatot. A paradoxális következtetésekben egész csemegebol-
tot kínál Kotarbiński. A jog és az erkölcs viszonyával kap-
csolatban például a következőket mondja: „A büntetések ki-
szabásában mondjunk le a bosszúállás minden eleméről, mond-
junk le arról, hogy a bűnös miattunk szenvedjen ... Másod-
szor, mindaddig, amíg létezik az elvileg hibás halálos ítélet,
a végrehajtás narkózis közben történjék ... Harmadszor, miu-
tán a kegyetlenségről van szó, lehetetlen lenne az állatok-
kal szembeni magatartás problémáját megkerülni...” Íme
az erkölcsi meditáció, ha lemond az elméletről! A testvériség
nevében csak moralizálni lehet, ám „az én reményeim nem
azonosak az önével”.

Mottó:

Marx nem mondta, hogy az ember ne volna meta-
fizikai lény. Marx a társadalmiságban a rendező el-
vet mondta ki.

A moralizálás: befulladás az empirikus erkölcsbe. A nem
moralizáló Etika az erkölcsi magatartás legáltalánosabb fel-
tétéleit keresi, vagyis *minden* empirikus erkölcsi magatartás
rendező elvét. Ezt az elvet nem lehet empirikusan megra-
gadni, mert akkor a rendező elv csupán a magatartás külső
okaként nyilvánulhat meg, úgy, ahogy azt Kotarbiński er-
kölsi fabuláiban látjuk, ahol az erkölcsös magatartás a „vé-
delem” elvének okozata. A jó rendező elv az erkölcsi maga-
tartás *lehetőségeinek* problémáját vizsgálja, azt, ami megma-
gyarázza az erkölcsiség és az erkölcsi magatartás, az ok-oko-
zat egységét.

Marx világosan fogalmazott a Feuerbach-tézisekben: az
ember lényege nem valami elvont lényeg; az ember lényege
társadalmi viszonyainak összessége. Tudjuk, hogy a társa-
dalmi viszonyok átfogó mozzanata a tettekben mindenütt kí-
sértő erkölcsiség. A probléma az, hogy felleljük az ember
lényegét mindenütt feltöltő mozzanat feltételeit. Ez már el-
méleti feladat, ez már nem gyakorlati erkölcs, hanem Etika.
Az Etika alapjainak megfogalmazása közben jutunk arra a
látszólag meglepő következtetésre, hogy az ember mint tár-
sadalmi lény, mint konkrét viszonyok összessége – metafiz-
ikai lény is. Metafizikai lény is, mert társadalmi viszonyait

meg kell változtatnia, tehát lényegéhez hozzátartozik a meghaladás-kilépés transzcendenciája.

Mottó:

„Semmiféle dolog *ellenállás* nélkül magát meg nem ismerheti; mert ha nincs semmi, ami ellenáll neki, akkor mindig csak kimegy magából, s nem tér meg ismét magába. De ha nem tér meg ismét magába, mint abba, amiből eredetileg kiment, akkor nem tud semmit a maga *önállóságáról*.”

(Jakob Böhme)

Az Etikában az erkölcs felismeri a maga öntudatát: azt, hogy immanens lényege a transzcendencia. Emberhez méltó módon élni annyit jelent, hogy eleget teszünk a parancsnak, amit a mítoszok Apollónak tulajdonítanak: megismerjük önmagunkat, és mint erkölcsi lények ismerjük meg önmagunkat. Emberhez méltó módon élni annyit jelent, hogy cselekvéseink mezejében, a társadalomban a cselekvés, az erkölcsi tett ellenálló közegét, adott erkölcsiség meghatározóját ismerjük meg, és ezt a közeget minden erkölcsiség feltételeként kezeljük. Emberhez méltó módon élni annyit jelent, hogy eleget teszünk a transzcendenciából fakadó parancsnak: a meghatározó közeget tudatilag birtokba vesszük, belsővé asszimiláljuk, és azt az immár belsővé tett világot, egy erkölcsi konfliktus árán is, meghaladjuk. Ez a belső meghaladás mint önmagunk meghaladása jelentkezik, és emberhez méltó módon élünk akkor, ha az önmeghaladást tetteinkben a történelmi mozgás erkölcsi rugójává változtatjuk. Emberhez méltó módon élünk, ha nem felejtjük el, hogy az erkölcs ellenfele az erkölcstelen, s az az erkölcstelen, ami a transzcendenciát pusztítja, a túllépést, az ember és a történelem egyesülésének igényét rombolja. Emberhez méltó módon élünk, ha emberhez méltó módon cselekszünk.

1971